

ZADARSKA SLIKA PALME MLAĐEG U NINU

Radoslav Tomić

UDK 75.034 Palma, J. Ml.
Izvorni znanstveni rad
Radoslav Tomić
Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine
Glavno povjerenstvo u Splitu

Mletačkom slikaru Jacopu Palmi Mlađem (1548-1628) pripisuje se oltarna pala "Sv. Petar i sv. Jeronim" iz župne crkve u Ninu, gdje je 1841. prenesena iz zadarske crkve sv. Marije. Slika se izvorno nalazila na kamenom oltaru što ga je prema narudžbi Petra i Jeronima Grisogona-Bortolazzija izradio Tripun Bokanić.

Kada je 1956. godine Davor Domančić objavio tekst o žrtveniku Tripuna Bokanića u Ninu, zabilježio je, oslanjajući se na stariju literaturu, da taj žrtvenik potječe iz zadarske benediktinske crkve sv. Marije, odakle je 1841. prenesen u ninsku župnu crkvu.¹ U zadarskoj crkvi oltar sa slikom sv. Petra i Jeronima registrira i francuski putopisac J. Spon za vrijeme svoga boravka u Dalmaciji 1675. godine.² C. F. Bianchi ističe da je oltar posvećen sv. Petru apostolu i Jeronimu pripadao zadarskoj plemićkoj obitelji Bortolazzi (Bartolazzi, Bartolčić), ogranku Grisogonova roda,³ što potvrđuje i njihov grb na sredini arhitrava koji u polju štita ima uspravljenoga lava, okrenutog udesno.⁴

Kada je oltar sa slikom prenesen u Nin, bio je posvećen sv. Sakramentu. Da bi se na menzu postavio monumentalni drveni tabernakul, pala je izrezana po sredini donjega dijela.⁵

¹ D. Domančić, Bokanićev ninski oltar, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, Split 1956, 211-216.

² J. Spon, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant, Lyon 1687, 90.

³ C. F. Bianchi, Zara cristiana sv. I, Zadar 1877, 318, sv. II, Zadar 1879, 247.

⁴ Lav je zlatne boje, a propinje se na crvenoj pozadini. Usp. T. Raukar-I. Petricioli-F. Švelec-Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Zadar 1987, 173, tabla u boji 4.

⁵ Zbog oštećenosti platna i potamnijela laka na slici su se, prije restauracije, likovi jedva nazirali. Stoga D. Domančić zapisuje da je slika »možda rad nekog mletačkog slikara oko 1600. godine«, a u bilješci dodaje da je »vjerojatan zapis

Nije sporno da je oltarna pala djelo Jacopa Palme Mlađeg (Venecija, 1548-1628). Na plavoj su pozadini prikazane dvije snažne figure: sv. Petar s ključevima u rukama okreće se prema sv. Jeronimu koji drži knjigu i pero, dok se uz njega skupio lav. Takvu je kompoziciju, tipologiju svetačkih likova i kolorit Palma ponavljao zaista često i u svim razdobljima svoje relativno duge i neobično plodne karijere.⁶ Variranje vlastitih rješenja nije neobično za Palmu Mlađega: jedri i snažni svetački likovi glatke epiderme, preko koje je prebačena tkanina gustih nabora, njihovo okretno i živo držanje opće su mjesto njegova slikarstva, i ponavljaju se na ninskoj slici. U tom eklektičkom stvaralačkom postupku susreću se brojna i različita iskustva koja je S. J. Freedberg odredio kao amalgam mletačkog slikarstva druge polovice 16. stoljeća i elemenata manirističkog repertoara, što je u skladu s eklektičkim stranjima na širem talijanskom prostoru toga doba.⁷

Za točno datiranje Palmine slike pomaže činjenica da se ona nalazi na Bokanićevu kamenom oltaru nastalom u vrijeme njegova zabilježenoga boravka u Zadru. V. Brunelli je 1909. godine objavio ugovor što ga 9. kolovoza 1595. godine sklapa zadarski plemić Petar Bortolazzi s Jeronimom i Tripunom Bokanić. Majstori se obvezuju da će za zadarsku crkvu sv. Frane izraditi oltar od čiovskog kamena. Oltar će u potpunosti oponašati izgled, veličinu i ukras žrtvenika sv. Križa u istoj crkvi, za koji je padovanski slikar nastanjen u Zadru, Bernardino Ricciardi, 1566. godine izradio palu s prikazom Glavosijeka sv. Ivana.⁸

putopisca Spona koji spominje da je pala sv. Petra i Jeronima u zadarskoj crkvi sv. Marije djelo Palme, u ovom slučaju svakako Palme Mlađeg.« Usp. *D. Domančić*, n. dj., 216.

Slika je popravljena u Restauratorskom ateljeu Instituta JAZU u Zadru, gdje je bila i izložena na IV izložbi restauriranih umjetnina restauratorskog ateljea, u listopadu-studenom 1971. godine. Tada je M. Grgić opisao oštećenja i restauratorski zahvat naglasivši da je slika nekoliko puta prekrajana. Usp. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za povijesne i ekonomske znanosti u Zadru, IV izložba restauriranih umjetnina restauratorskog ateljea, Zadar 1971. U katalogu je objavljena i Palmina slika za vrijeme popravka, te Grgićeva analiza.

⁶ Navodim nekoliko slika prema monografiji *S. Mason Rinaldi*, Palma il Giovane, Milano 1984. Načinom na koji je u Ninu prikazan sv. Jeronim, Palma se koristi već 80-ih godina 16. stoljeća u prikazu sv. Ivana Evangelista u ciklusu slika za Scuola Grande di San Giovanni Evangelista u Veneciji. Usp. *S. Mason Rinaldi*, str. 211, f. 65 (Četiri jahača Apokalipse), f. 67 (Anđeli smrti), str. 217, f. 82 i 83. Još izravniju vezu imaju slike sv. Jeronima u Ninu i mletačkoj zbirci Brass (str. 261, f. 187 str. 135, kat. jed. 502). Iz istoga je vremena i starac na slici alegorijske tematike (str. 2265, f. 198, kat. jed. 76), dok se dvije slike s prikazom sv. Jeronima datiraju između 1596-1600. (n. dj. 287, f. 238, kat. jed. 46; str. 286, f. 242, kat. jed. 174). Po upućenosti dvaju likova jednog na drugog ninskoj je pali analogna slika Krist i farizej nastala između 1602-1612. (Sant'Elena d'Este, kol. Miari de' Cumani; n. dj. str. 334, f. 364, kat. jed. 278), ili oltarna pala »Sv. Petar i Pavao« (Monselice, Santuario delle Sette Chiese; n. dj. str. 372, f. 464, kat. jed. 164). Navodim i lik sv. Jeronima s oltarne pale u padovanskom dijecezanskom muzeju iz 1614. godine (str. 407, f. 571, kat. jed. 200), slike sv. Jeronima iz navedene zbirke Miari de' Cumani i mletačke palače Vendramin Calergi (f. 607, kat. jed. 281; f. 786, kat. jed. 549).

⁷ *S. J. Freedberg*, *Painting in Italy 1500-1600*, Harmondsworth 1983, 561.

⁸ *V. Brunelli*, *La chiesa di S. Francesco di Zara*, *Rivista dalmatica*, anno V. vol. I,

Jacopo Palma Mladi, Sv. Petar i Sv. Jeronim, Nin, Katedrala

Plemić Jeronim Bortolazzi u ime svoga oca Petra, obojica prokuratoru crkve Gospe od Kaštela, te pučanin Šimun Zapić sklapaju 1595. godine ugovor s bračkim klesarima Stjepanom Bokanićem pok. Vicka i Antom

Zadar 1909, 128. O Ricciardijevoj slici usp. *D. Fabianich*, Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina II, Zadar 1864, 14-15. Pala se naručuje prema oporuci plemića Ivana Cipriana. Nije utvrđeno gdje se nalazi navedeni Bokanićev oltar i Ricciardijeva slika. Ako nisu uništeni, možda su preneseni u neku crkvu u zadarskoj okolici.

Bilčevićem pok. Nikole da će na crkvi Gospe od Kaštela podići kameno pročelje s portalom i rozetom, te zvonik na preslicu.⁹

Na temelju dokumenata i sačuvanih umjetnina jasniji su podaci o djelatnosti Bokanićeve radionice u Zadru, o naručiteljima te o slici Palme Mlađeg. Ugovor o podizanju oltara u crkvi sv. Frane potpisuju Jeronim i Tripun Bokanić. Jeronim je tada sigurno starac, jer već 1565. i 1572. godine radi za splitske plemićke obitelji Alberti i Augubio, dok je njegov sin Tripun dvadesetogodišnjak. Obojica se spominju u Trogiru 1597. godine.¹⁰

Iza njihove sveukupne do sada poznate djelatnosti u Zadru stoje plemići, otac i sin Petar i Jeronim Grisogono Bortolazzi. Ugovor za oltar u crkvi sv. Frane sklapa Petar Bortolazzi, a za gradnju crkve Gospe od Kaštela njegov sin Jeronim. Kako je navedeno, oltar sv. Petra i Jeronima u crkvi sv. Marije na kojemu je slika Palme Mlađeg ima Bortolazzijev grb. Stoga sliku treba interpretirati kao *ex voto* s prikazima naručiteljevih zaštitnika.¹¹ Oltar je Tripun Bokanić podigao sredinom posljednjeg desetljeća 16. stoljeća, kada treba datirati i Palminu sliku. Ona je jedino djelo toga umjetnika u Hrvatskoj koje se nalazi na kamenom oltaru. Najveći je broj njegovih pala smješten u drvene, pozlaćene i rezbarene oltare, jamačno kupljene u Veneciji u isto vrijeme kada i slike.¹² Istodobno iz ugovora za podizanje oltara u crkvi sv. Frane

⁹ V. Brunelli, La chiesa di S. Francesco di Zara, Rivista dalmatica II, Zadar 1909, 328-329. Brunelli donosi podatak o kupnji vrtova uz crkvu Gospe od Kaštela datiran 18. travnja 1595. godinom. U njemu se spominje, uz ostale, i prokurator Gerolamo Grisogono alias Bortolazzi. Usp. n. dj., 239, bilješka 2.

U Lepantskoj bitki zadarskom je galijom kao suprakomit zapovijedao Petar Grisogono-Bortolazzi. On je prema Lepantu krenuo poslije 1. travnja 1571., jer je tada kod zadarskog bilježnika imenovao svoje opunomoćenike. Kao što je poznato, galija je bila zarobljena. Petar Bortolazzi je još 1575. bio u Istanbulu u ropstvu, iako su ga njegova obitelj i zadarsko vijeće preko Venecije pokušali otkupiti. Usp. A. de Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944, 126, bilj. 64; A. Usmani, Sudbina zadarske galije predviđene za bitku kod Lepanta, Zbornik Lepantska bitka, Zadar 1974, 113-114. Je li naručitelj Palmine slike upravo taj Petar Grisogono-Bortolazzi, soprakomit zadarske galije? To bi značilo da je bio otkupljen iz turskog ropstva, te se nakon oslobođenja istaknuo u narudžbama umjetnina za zadarske crkve.

¹⁰ C. Fisković, Tripun Bokanić, graditelj zvonika trogirске katedrale, Novo doba, Split 1940. (Božićni broj); K. Prijatelj, Bokanićeva radionica u Trogiru, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 1, Zagreb 1947, 269-277.

¹¹ Takav primjer u izboru svetaca zaštitnika zabilježen je na slici G. B. Pittonija na Silbi, gdje brodovlasnik Antun Bujačić sa sinom Antunom naručuje palu s prikazima tih svetaca. Usp. R. Tomić, Slike mletačkog baroka na Silbi, u Trogiru i Splitu, Peristil 35-36, Zagreb 1992/1993, 219-230.

¹² Zasad nije moguće reći nešto određenije o nabavi drvenih retabla na kojima su brojne slike ne samo Palme Mlađeg već i drugih mletačkih slikara prve polovice 17. stoljeća. Oni se kupuju u Veneciji, ali na koji način? Je li npr. Palma u radionici imao i rezbare koji prema potrebi njegove slike uokviruju, ili surađuje s raznim majstorima-drvorezbarima i oltaristima. Ili naručitelji kupuju posebne slike, a posebno oltare? Ta će se pitanja moći riješiti u Veneciji kada se prouči pojam radionice, ambijenta i uvjeta u kojima se slika.

doznajemo u kojim je uvjetima Bokanić radio: on je po jasno određenom napatku naručitelja trebao podići oltar *in tutto come sta l'altare overo adornamento dell'altare che al presente s'attrova nella chiesa de Sto Francesco di questa Città dove e la Decolatone di Sto Giovanni, dell' istessa misura, et fattura come e fatto detto altare della decolatione*.¹³ Na žalost ne znamo kako su izgledali spomenuti oltari, ali treba pretpostaviti da je onaj s Ricciardijevom slikom bio izrađen od drveta. To bi značilo da su upravo ti drveni, pozlaćeni i skulpturama dopunjeni oltari općenito služili kao predlošci dalmatinskim kle-sarima, dakle ne samo poznatijim Bokanićima, već i skupini bračkih i korčulanskih majstora koji tijekom 17. i 18. stoljeća podižu brojne oltare na području srednje i južne Dalmacije.¹⁴

Na drvenim su oltarima ove Palmine slike: Obrezivanje Krista (Trogir, crkva sv. Dominika), Stigmatizacija sv. Frane (Hvar, franjevačka crkva), Krštenje Krista (Škrp, župna crkva), dok su s drvenih (uništenih ili postojećih) nedavno izvađene ove slike: Silazak sv. Duha (Omiš, crkva sv. Duha), te Gospa od Karmela sa sv. Ivanom Evandelistom i sv. Nikolom (Šibenik, crkva sv. Dominika). Palmina slika u hvarskoj katedrali nalazi se na mramornom oltaru što ga je podigao B. Longhena i suradnici, dok su svi ostali mramorni oltari naknadni (Osor, Zadar, Trogir, Kaštel Lukšić). Ne znamo kakav je bio oltar bl. Augustina Kažotića u trogirskoj katedrali, jer je slika u 19. stoljeću odatle premještena.

¹³ Brunelli, n.dj., 128.

¹⁴ U nastojanju da se prošire znanja o djelima pripisanim Jacopu Palmi Mlađem u Hrvatskoj, osvrćem se ovom prigodom na sliku Sv. Jeronim u crkvi sv. Antuna Opata u Velom Lošinj. Sliku je 1977. objavio Grgo Gamulin pripisavši je upravo Palmi. Tu se navodi da je H. Noè 1955. objavila bakropis s prikazom sv. Jeronima što ga je Hendrick Golzius izradio prema crtežu Palme Mlađeg. Za Gamulina lošinjski je Sv. Jeronim »zapravo varijanta, umanjena i pojednostavljena, ali izrađena prema spomenutom crtežu« (Gamulin, 59). To drugim riječima znači da je Palma dvaput na isti način prikazao svetog Jeronima: u crtežu (koji nije identificiran) i u ulju (Veli Lošinj). Ako je točno da je Palmin crtež bio predložak za Golziusov bakropis iz 1596., te za velološinjsku sliku, to još ne znači da je ona Palmin autograf. Ona bi se mogla povezati uz slikara bergamskog podrijetla Rizzarda Locatellija, aktivnog u Veneciji između 1592. i 1625. godine, gdje je zabilježen u tamošnjoj bratovštini slikara. Pišući o njemu, P. Rossi je objelodanila sliku s prikazom sv. Jeronima (Venecija, priv. vl.) koju je Locatelli potpisao, a zapravo je proširena verzija lošinjske slike i Golziusova bakropisa. Prema Rossijevoj, Locatelli je sliku izradio na temelju bakropisa, što znači poslije 1596. godine. Lošinjska je slika gotovo doslovan prijepis Golziusova otiska. Bez obzira na to što je umjetniku poslužilo kao predložak, lošinjska slika je moguće treće, do sada, utvrđeno Locatellijevo djelo. Usp. *G. Gamulin*, Pabirci za maniriste, Peristol 20, Zagreb 1977, 59-60; isti, Prijedlozi i upozorenja za Palmu Mlađega, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 25, Split 1985, 217-218; *H. Noè*, Annotazioni su rapporti fra la pittura veneziana e olandese alla fine del Cinquecento, Venezia e l'Europa, Atti del XVIII Congresso internazionale di Storia dell'arte, Venezia 1956, 296, f. 196; *S. Mason Rinaldi*, Palma il Giovane, Milano 1984, 286, f. 241, kat. jed. 174 (str. 96), *P. Rossi*, Nota per Rizzardo Locatelli e una proposta per Hans Rottenhammer, Arte veneta XXXIV, Venezia 1980, 169-174.

Dokumenti:

Predložak za Bokanićev oltar u crkvi sv. Frane trebao je biti žrtvenik Sv. Kriza u istoj crkvi, za koji je padovanski slikar Bernardino Ricciardi 1566. godine izradio palu »Glavosijek sv. Ivana«. O tome D. Fabianić bilježi:

L'altare del Crocefisso andava pure adorno di una pregiata tela di Bernardo Rizzardi, rappresentante la decolazione di san Giovanni Battista; tela, che nel corrente secolo venne coperta dall'immagine del medesimo Santo da mano poco esperta

D. Fabianich, Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina II, Zara 1864, 14.

Ugovor za izradu slike »Glavosijek sv. Ivana Krstitelja«

In Christi nomine amen. Anno ab eius Nativitate MDLXVI... Il spettabile messer Pietro Cedolini et m. Giuliano Cedolini nobili di Zara, come commissarii sostituiti al testamento del q. spettabile Zuanne Cipriano similmente nobile di Zara, facendo per il detto nome, et per nome di m. Bernardino Carnaruti, terzo commissario loro collega, per il qual promisero de rato ecc., da una parte, et maestro Bernardino di Rizzardi padoano pittore habitante al presente a Zara dall' altra parte, per debita execution del testamento del detto q. Zuanne, vennero insieme a questa conventione, patto et accordo, cioè: il detto maestro Bernardino solennemente promise et promette far una palla da altare, et sopra quella dipinger la decolation di S. Zuan Battista, in tutto et per tutto iusta il disegno, qual disse haver havuto dai detti commissarii, et questo per l'altare nuovo fatto di lor ordine nella chiesa di san Francesco di Zara, et detta palla dar al tutto in ordine et fornita per la festa della detta Decolatione prossima ventura. Et li detti commissarii all'incontro promisero et promettono dar et con effetto pagar al detto maestro Bernardino per la sua mercede ducati quaranta da l. 6 s. 4 per ducato, a questo modo, cioè, un terzo per tutto il mese di settembre, ed il terzo a Nadal prossimo venturo.

D. Fabianich, Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina II, Zadar 1864, 14-15; isti, Convento il piu anico dei frati minori in Dalmazia, Prato 1882, 122-123.

Ugovor za podizanje oltara u crkvi sv. Frane

Die merc. IX ms. Augusti 1595, Ind. ne 8, Temporibus et Preture etc. Coram Viro Nob. Jadren. Mg. co Dno Ludo Nassio hon: Cons. Cl^{mi} Comitum meq. not. (2) et testibus infrastis.

Personalmente Constituite la parte infraste cioe Il Mag.co Sig. Pietro Bortolazzij Nob. di Zara da una; Et m.r. Her.mo Cocarich e m.ro Triffon suo figlio habit alla Brazza dall'altra, spontaneamente per se et heredi loro hanno promesso et prometteno essi padre et figliolo in solidum di far a loro spese uno altare overo adornamento di altare, della pietra che tagliarano sul scoglio Bua appresso Traù principando dalla pianta sopra li scalini in su in tutto come sta l'altare overo adornamento dell'altare che al presente s'attrova nella chiesa se Sto Francesco di questa Città dove e la Decolatione di sto Giovanni, dell'istessa misura, et fattura Come e fatto detto altare della decolatione, et non essendo dell'istessa maniera, et fattura, che esso Sr Pietro lo possi reffudar et detti m.ro Hier.mo et Triffon sieno in obligo imediate restituir l'infrascripto dannaro che al presente gli sarà esborsato per capara dal sudto Mco Sg.r Pietro Et questo per pretio et nome di pretio tra dette parti convenuto de ducati Cento e Venti a L 6/4 per ducato qual altare promette de far et condur in questa Città a tutto rischio di esso m.ro Hier.mo et Triffon per la festa della Pasqua della Resurrectione del Nostro Signore Giesù Cristo prossima ventura.

V. Brunelli, La chiesa di S. Francesco di Zara, Rivista Dalmatica, anno V-volume I, Zara 1909, 128.

Ugovor 17. kolovoza 1595. godine sklopljen između plemića Jerolima Bortolazzija koji u svoje ime i u ime svoga oca Petra, prokuratora crkve Gospe od Kaštela, te pučanina Šimuna Zapića, pred sucem i predstavnikom kurije Šimunom Bortolazzijem, s majstorom Stjepanom Bokanićem pok. Vicka i majstorom Antom Bilčevićem pok. Nikole, klesarima s otoka Brača o radu na crkvi Gospe od Kaštela.

Un rogito del 17 agosto 1595 c'istruisce in proposito. In questo giorno ed anno i zaratini Girolamo Bortolazzi, nobile e Simon Zappich, popolare, facendo per nome di suo padre Pietro, procuratori della Beata Vergine del Castello di questa città, costituiti personalmente dinanzi al giudice esaminatore della curia di Zara, nobile Simone Bortolazzi, convenivano nella casa di lui a s. Michelo con mistro Stefano Bocanich q.m Vincenzo e mistro Antonio Bilevich q.m Nicolo, tagliapietre della Brazza, nel seguente accordo.

»Li suddetti mistro Stefano e mistro Antonio hanno promesso et promettono in solidum di far la fazzada di pietra vianca lavorata a corso con la sua porta alta piedi sette e mezzo in luse e larga cinque piedi con la sue Cornise et le herte suazade et il socer de sotto col suo bastone et l'occhio con le sue collonelle et campanile di tre pilastri alla proportion della fazzada e questo per la chiesa della Beata Vergine del Castello suddetta le qual tutte pietre siano tenuti et obligati condurle a spese loro et scaricarle in terra in questo porto fino a Pasqua della Resurrezzione prossimo ventura. Et questo per il pretio et nome di pretio tra dette parti convenuto di ducati cento quaranta cinque a l. 6,4 il ducato, a conto del qual pretio detti signori procuratori promettono dar alli suddetti mistro Stefano et mistro Antonio ducati quaranta quanto prima condurano la prima barca di dette pietre per detta fabrica Et il resto del detto pretio che sono ducati cento e cinque promettono darli quando condurano tutto et restante di dette pietre giusta la composition ut supra fatto e specificato a Pasqua di Ressurrezzione« ecc. ecc. V. Brunelli, La chiesa di S. Francesco di Zara, 328-329 (Ligniceo, XV).

IL QUADRO DI PALMA IL GIOVANE A NIN (NONA)

Radoslav Tomić

La pale d'altare "S. Girolamo e S. Pietro« (cattedrale di Nona) autore attribuisce al pittore veneziano Jacopo Palma il Giovane (1548-1628). Il quadro si trovava a Zara sull'altare di pietra fatto da maestro Tripun Bokanić dall'isola di Brazza nell'ultima decade di 16 secolo. In quel tempo la sua attività e documentata a Zara.

L'altare e il quadro hanno commissionato Girolamo e Pietro Bortolazzi-Grisogono, nobili di Zara, per la chiesa di S. Maria del monastero delle benedettine a Zara da dove è stato trasportato a Nona nel 1841, quando sull'altare è stato collocato il tabernacolo, per qualle il quadro è stato tagliato in mezzo.